

A Maros és az Olt eredete.

E két ikerfolyó eredetére vonatkozó földrajzi ismereteink annyira berögződtek ismereteink közé, iskolai tanulmányaink folyamán, hogy jóformán soha eszünkbe nem jutott, vajjon hol is lehetnek ezeknek a forrásai. Kézikönyveinkben általában a Nagyhagymás-hegység szerepel, de a székely népi monda alapján a Tarkó neve is eléggé ismeretes. Ha régi földrajzi leírásokban keresünk nyomokat a források közelebbi pontosabb helyének a megjelölésére, bizony eléggé összekuszált meghatározásokra találunk, ezekből azonban nem lehet kihámozni a valóságot. A tényt csak az állapíthatja meg, aki a helyi viszonyok előzetes ismerete alapján a kiválogatás és összeillesztés munkáját el tudja végezni.

A hely megjelölésében a Nagyhagymás-hegység szerepe érthető, mert általánosabb értelemben nemcsak az 1793 m magassági ponttal jelzett csúcsot értjük rajta, hanem a Gyilkostótól a Gyimes völgyéig tartó fehér mészsíklás hegyvonulatot is, abban a szélességben, amely mindkét folyó forrásvidékét magában foglalja (a Maros és Olt forrásvidékein kívül még a Tatros és Békás vizei is nagyjából innen erednek). A Tarkó épügy, mint maga a Nagyhagymás csúcsa, valamint a Feketehagymás, Naskalát, Egyeskö, Ecsémteteje, Boty stb. mind részletei a Nagyhagymás néven ismert hegyvonulatnak.

A régi irodalmi adatok közt a legtöbbet szerepelő Tarkó (igazában a nép Terkő néven ismeri) a népi monda alapján került felszínre, mint jellemző s legismertebb közelebbi helymegjelölő. A Tarkó tündér szerencsétlen szerelmével kapcsolatos s allegorikus népmondát részletesen leírta Orbán Balázs. Költői feldolgozása Dózsa Dánieltől származik, amelyet barátja, Kőváry László, adott ki.¹² Ebből idevonatkoznak a következő részek.

I. rész.

Csík és Gyergyó között északkeletre
Egy vadon hegylánc vonul keresztül;
Felette tar kőszirtormok állnak,
Innen néz le a Tarkó keletrül.

— — — — —
Ott élt Tarkó, a tündér királyné,
És szívében őrzte lángszerelmet:
A Fekete-tenger, hű jegyese,
Minden éjjel szép várában termett.

(Az egybekelt szerelmesek hamar elváltak, mert
a Fekete-tengernek keletre kellett távoznia.)

— — — — —

II. rész.

Alig ért el a Fekete-tenger
Istenektől megjelelt helyére,
A szép Tarkót két iker gyermekkel
Áldá meg a szerelem nemtője.

(A felserdült gyermekek anyjuk bánatát megtudva, útnak erednek atyjuk felkeresésére.)

Az Olt ifjú gondatlan hevében
Törni kezde völgyön, bérceken át;
Maros pedig kerülve, sík téren,
Vélte sokkal biztosabbnak útját.

Az Erdélyről, illetve a Székelyföldről szóló leírásokban e kérdés-sel az eddig ismertek közt legrészletesebben Lakatos István kéziratban hátramaradt *Siculia* c. latinnyelvű munkája foglalkozik, amelyhez egy részletes térkép is van csatolva.¹ A térkép keltezése az 1702. évet tünteti fel, de hogy a szöveg már az 1600-as évek végén ismeretes, sőt felhasznált volt, kitűnik Bzenszkynek az 1696. évben megjelent munkájából, amelyben készséggel elismeri Lakatos adatainak átvételét.² Lakatos szövege¹ szerint az Olt és a Maros a Csiki havasokban egy vízválasztó két oldalán ered. A térképen e helyre a Tarkó nevet írta be (nehezen olvashatóan).

Közelebbi adatokat közöl Fridvaldszky J.⁴ valószínűen Timon³ munkája nyomán, amellyel a legtöbb részlet szószerint is egyezik.

„Marusius Herodoto Mari, aliis Meriscus, vetus Salis portitor, profluit ex latere occidentali montis Tarkó, inter alpes, quae Moldoviam Transilvaniae jungunt, labitur ab orientale in occidentem Taploczam usque, tum sub extremo Trans-septentrione, quidquid Gyergyó audit, flexu suo in Meridiem complectitur...”

„Alutam Tarkó mons aquarum foecundissimus e latere meridiano profundit, hic recto fere cursu rigat agrum Csik per spatium quinque milliarum...”

Jaklovszky Dénes fordítása szerint: „A Maros, Herodotos szerint Mari, mások szerint Meriscus, régi sószállító folyó, a Tarkó hegy nyugati oldalából ered, a havasok között, amelyek Moldovát Erdéllyel kötik össze, keletről nyugatra folyik egészen Taplocáig (ezen Toplicát-Maroshévizet kell értenünk, mert az igazi Taploca falu Csíkszereda mellett van), akkor délfele kanyarodva körül folyja Erdély északi szélén azt a területet, amely Gyergyónak nevezetik.”

„Az Olt a vizekben nagyon bővelkedő Tarkó-hegy déli oldalából ered, ez csaknem egyenes irányban folyva, öntözi Csík földjét 5 mérföld hosszúságban...”

A latin nyelvű leírások után 1790-ben Windisch⁵ munkájával megkezdődnek a német nyelvű közlemények, amelyek mind csak a Tarkó nevet ismételik. Végre Marienburg⁶ szakít a Tarkó névvel.

Szerinte: „A Maros Csíkszékben ered a gyergyói szélén, a Magos hegy és Fekete Rehsz (Rez) között. (Itt feltétlen a mai Marosfő állomása melletti forrásra gondol, amely Csíkszenttamás határához tartozott — tehát Csík-

székhez tényleg közel — s csak nem régen alakult át önálló községgé e terület). Az Olt Gyergyószékben, annak a hegynek a keleti oldalán ered, melynek nyugati részén a Maros.“

Végre 1833-ban kapunk közelebbi részletes adatokat a Székelyföld és népének leírójától, Scheint Dánieltől.⁷

„A Maros eredetét nem egyetlenegy, hanem a környéknek több forrása képezi... Mindazonáltal a legmagasabban fekvő forrást kell a tulajdonképeni főforrásnak tekintenünk, mely a Feketerész (Feketerez) déli oldalán van.“ „Az Olt a Lóhás (Lóhavas) hegység keleti oldalán, Gyergyószentmiklós vidékén a csíkszentdomokosi rézbányák fölött, az Olt-Buk (Oltbükk) hegység lábánál mintegy 2—3 öl távolra egy szép gyepes réten ered. A forrás bővizű, nem mély, de mint egy ritka természeti szépség kerül a felszínre. Ugyanis a víz fehér vízpárákat hoz a napszínre, melyek oly sokféle alakban mozognak, hogy az első pillanatra úgy tűnnek fel, mintha valami élőlények laknának a forrás belsejében.“

Részben ezeket az adatokat használja fel Lenk-Trauenfeld⁸ kis kibővítéssel. A Maros forrásának közelebbi helye szerinte a Feketerece (Feketerez) Fennvalómező nevű pusztája, amelynek déli oldalából a Kis Olt is ered. A nagyobb ág a Lóhavas, Magosbükk, Meggyes, Csofronka nevű hegyekből indul ki.

Az első részletes magyar közlést a Magyar Társalkodó 1839. évi II. k. 144. lapján találjuk.

„Az Olt a Tarkónél jóval feljebb ered, a Maros pedig a heglánának egészen más ága alól, innen az Olt eredetétől 2 óra járásra, a Marosfó nevű helyen. Itt több forrás van, de a legvastagabb erű a Marosfó.“ (A Dózsa Dánieltől eredő, Tarkó mondájának költői feldolgozása az 1837. évfolyamban már megjelent.)

1847-ből származik Kövály László közelebbi leírása.¹¹

„A Maros ered Gyergyó délkeleti havasaiból a Fennvalómező és Feketerece nevű hegyekből, amelyek déli oldalából aztán a Kis-Olt forrása is eredetét veszi. Az Olt második folyama Erdélynek nagyságra. Két ágban ered felső Csikban. A nagyobb ered a Lóhavas, Magasbükk, Medgyes és Csofronka nevű hegyekből, a kisebb ág a Fennvalómező nevű hegyből, az előbbeni-től egy óra távolságra.“ (Látnivaló tévedése, hogy a Fennvalómezőt különálló hegynek tekinti, pedig ez a Feketerez — s nem Feketerece, mint ezt is tévesen írja a német szerzők után — hegy csúcsánál levő legelő csupán, amelynek a szélén közel a csúcshoz található egy bővizű forrás.)

Van Köválnak még egy 1842-ből származó munkája,¹⁰ amelyben mozaikszerűen összeállított fejezetekben ismerteti a Székelyföld nevezetesebb pontjait. Ebben a Tarkó c. fejezetet Szentiványinak ezzel a sokatmondó idézetével kezdi: „Nekem Erdélyre első és utolsó és egyetlen reményem az unió.“ E gondolat hatja át, amikor a Tarkó mondáját eleveníti fel, a földrajzi viszonyokra vonatkozó következő őszinte vallomásával:

„A Maros és Olt bölcsőjéhez vezetem olvasóimat. Nem kutatom a Tarkóból erednek-e vagy nem; mellőzöm azt is, egy vagy két órára esik egyik forrása a másikétól; érzelmeimnek sem akarok szavakat adni. Én csak egy keveset jelentő népmondát akarok elmondani, mi az iker magyarhon állománjának igen is hű példázata...”

Mintha időszerűséget nyernének a monda allegóriájának fejtegetése közben a többi részletek is. „Mit mondjak többet, mikor a példázat ékeesebb nyelven szól, mint önző prófétáink, kik mint a halak túl, félnek az egyesüléstől, nehogy mostani batalmuk után nagyobbaknak vettessenek alája. S ez az egyesülés nem lehet távol; forduláspont nagyszerű korában élünk... Ledül akkor az a sorompó is, mely áll ma a jogos és jogtalan polgárok közt... Egyesüljön a két hon, mely valaha egy vala.”

Kövárynak az 1853-ban megjelent munkájában¹² az adatok igazi kaotikus összezavarását látjuk. (I. 32. l. 5. §. Tarkó c. alatt.)

„A Tarkó vagy Tarkó, Csík s Gyergyó között(?) emelkedett ki. Egyes csúcsai a Fennvalómező(?), Fekete-rece. Rajta ered Erdély két legnagyobb folyama, az Olt és Maros, mégpedig egymástól nem messze. A Maros a Tarkó(?) északi, az Olt pedig déli oldalából.”

Ezt a sok ellentmondást e könyvének későbbi részében (239. l.) a következőkkel tetézi, a Maros eredetéről szólva:

„Forrása a Székelyföldön, Gyergyóban fakad fel, Tarkó (tehát a Tarkót Gyergyóba teszi) nevű hegyből, melynek magasabb csúcsai: Fennvaló-mező, s Fekete-receze nevet hordanak (a Feketerezen levő Fennvalómező nevű legelőt külön csúcsként szerepelteti s átteszi a Feketerezzel együtt a Tarkóre).

Ugyanebben az évben a Köváry bosszantóan zavaros adataival szemben már részletesebb leírást közöl Benkő Károly.¹³

„Olt. Gy. Tekerőpataki határ keleti részében létező Fekete Rézhegye északnyugati Kovács Péter és Magosbükk közti völgy szoros, vagy fejben ered.”

„Maros. Az Olttal ellenirányban ugyancsak a Fekete rezhegy Marostető nevű részen keletdélnék hajló oldalában a Szt. Tamás határán, hol meszes vagy Tikmony patakának hívják.”

1865-ben jelenik meg Húnfalvy János¹⁴ nagy munkája. Ez a sok mindenre részletesen kiterjedő összefoglaló mű e tárgyra vonatkozóan ezt írja:

„Maros. (III. k. 415. l.) Forrás csermelyei Gyergyóban fakadnak egy völgykatlan párkányán, a Fennvalómező és Feketerece(?) hegyeken, főforrása a Feketerece, Marostető vagy Marosfő nevű része DK-nek hajló oldalán buggyan ki Szt. Tamás határában. Az e forrásból eredő csermelyt Meszes vagy Tikmony patakának hívják, csakhamar a Fennvalómezőn eredő csermelykével s a vidék más forrásainak vizével egyesülvén, Szt. Domokosról Gyergyó Sz. Miklóstra és Ny.-ra tart.”

„Olt. Ennek két forrászata van, melyek közül a keletit Nagy-, a nyugatit Kis-Oltnak nevezik. Amaz a Feketerece (réz) hegyének északnyugati szakasza, Kovács Péter a Magosbükk közti völgy szorosban, Tekerőpatak

határának keleti részében, Gyergyó Szt. Miklóstól K-re ered... Ez (a Kis-Olt odább D-re a Feketerece alatt, a Fennvalómezőn ered, közel a Maros forrásaihoz...“

A helyszíni elnevezések fent említett rossz fogalmazásával szemben egészen másként hat Orbán Balázs ismertetése, amelyen jól látszik a személyes tapasztalatoknak a hatása (II. k. 100. l.).

„Fennebb a nyugati oldalon Sípospataka törtet le a ragyogó csillámpala-sziklákkal ékes völgyön. Ezen csermelyt Kis-Oltnak is hívják; a legtöbb vízadót ez hozza a nagy Oltba, s mivel ez a Fekete-Rez keleti oldalán ered, a Maros pedig ennek nyugati oldalán fakad fel, ez szülheté azon téves hitet, hogy az Olt és Maros egy hegyből erednek, pedig a valódi nagy Olt forrás innen még jó három óra járásnyira van. De immár forrásához értünk (a Nagy-Oltról szólva, emígyen folytatja közbeneső leírások után), mely a Magas Bükk északkeleti tetőlapján, a tetőtől vagy száz lépésnyire fakad fel; a szerény kis forrás, melyből alig lehetne nagyocsa poharat megmeríteni, válúba felfogott kis csorgócskát alkot, de körölte mindenütt mocsáros, süppedékes hely van, hol a víz gazdagon forr fel; e források leszűrődő cseppjei csakhamar felgyarapítják s folyhatóvá teszik azon kis patakocskát, mely innen két órányira már fűrészeket, 4 órányira roppant gyárakat működtet, egy napi járóra pedig a Barcaságon hajókázható lenne, ha volna, aki szabályozza.“

A Maros eredetének ő is a Marosfőnél levő forrást tartja, amint azt a Szent-Domekostól Gyergyó-Szent-Miklósig c. fejezetben leírja (II. k. 103. l.).

„Ez elragadóan szép vidéket a természet soknemű kincseivel dúsan áldotta meg, legdúsabban azonban életet és tenyészetet fakasztó vízzel; hisz e bérctől (előbb a Geréces-tetőt említi) alig 200 lépésnyire fakad fel bérces hazánk folyamainak királynéja, a szőke Maros; forrása azonban e tekintélyes folyamnak oly kicsiny, hogy alig lehet abban poharat meríteni, kifolyása annyira jelentéktelen, hogy egér átugorhatja; de a hegységek vápáiból (sötét erdő nőtte szakadások) mindenfelől patakocskák törtetnek le, melyek által oly gyors gyarapodást nyer, hogy az innen alig egy órai távra eső Alfalunál már tutajokat hordanak zúgó hullámai.“

Az 1891-ben kiadott EMKE Úti-kalauz szerint (16., 305. és 114. l.):

„A Maros tulajdonképeni feje nem a Szenttamási Ágoston-család kaszá-lóján levő kút, melyből a Maros egyik rövidebb ága ered; hanem jobbra a Feketerec D-nek néző oldalán a „Maros“-bükkjéből lejövő Bács és Florika-patakok összefolyásából támadó Meszespatak“*. „Az Olt tulajdonképen forrásának a Sóvetőpataka tekintendő.“

Az 1901-ben megjelent Erdélyi Kalauz (17., 435. l.), bizonyosan az előbbi nyomán, szintén a Sóvetőpatakot tekinti az Olt forrásának, a Maros forrását azonban meg sem említi.

Dr. Vargha György 1913-ban,¹⁷ annak ellenére, hogy „Az Olt- és Maros-forrás vidékéről“ ír, nem igen tartja szükségesnek éppen a címben eléggé hangsúlyozott fontos kérdést tisztázni. Szerinte az Olt a Sóvető havas, Síporskő, Cofráncakő közti völgyfejen négy kis patak-

ból ered, de csak Balánbányánál hívják Oltnak (ez az utóbbi állítása is téves, hisz a katonai térképek is, még jóval feljebb, mindig Oltnak írják). A Maros forrásáról meg sem emlékeznek.

A leírásokhoz hasonló bizonytalanság uralkodik a térképek adatai között is. A források pontos feltüntetése a II. József felvételei előtti térképeken egészen bizonytalan, ami érthető is. A bécsi földrajzi intézet által kiadott térképlapok vízrajzi adatai helytállóak, csak az elnevezések pontatlan beírásával csináltak bizonytalanságot. Még a 25000-es lapokból sem tűnnek ki a források helyei s mindez az elnevezések beírásának elhanyagolása miatt van. Sőt félrevezető a Kis-Olt esetében, mert a Kis-Olt helyett Lok patak van beírva, viszont a Kis-Olt elnevezés a Hosszúsarok patak helyére került.

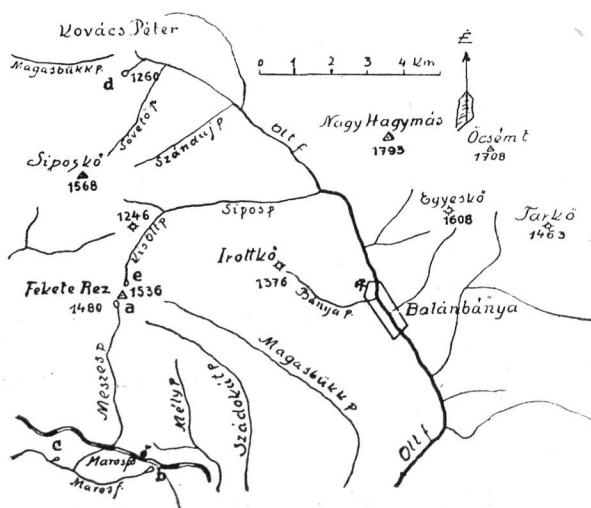
Ha visszatekintünk a kiragadott szemelvényekre, szinte csodálatosnak tűnik fel, hogy miért és hogyan uralkodhatott a köztudatban és az irodalomban ilyen sok ideig az adatoknak ez az ellentétes és zürzavaros tömkelege. Ennek egyik okát abban kell keresnünk, hogy a forrásvidékek félreestek a főbb közlekedési útvonalaktól. Hogy ez a kényelmi szempont mennyire döntő tényező volt, mutatja a Maros eredetének a kérdése. Általánosságban a mai Marosfő vasúti állomás közelében levő forrást tekintették annak, még maga Orbán Balázs is, aki pedig nem sajnálta a fáradságot s az időt, hogy mindennek s főként ilyen jelentős kérdésnek tövire-végére ne járjon.

A kérdés tisztázásának elhanyagolását turisztikai természetűnek is foghatjuk fel. Az egész Székelyföld s benne ez a rész is teljesen el volt hanyagolva e szempontból, s bizony még ma is gyatrán állunk ezen a téren is szervezetlenségünk miatt. Amíg más országokban igen fontos kirándulási célpont egy-egy nagyobb, fontosabb folyó forrásának a felkeresése, addig nálunk semmi irodalmi nyoma sincs annak, hogy a kiránduló öntudatosan a Maros és Olt forrásainak felkeresését tűzte volna ki célul. Ilyen szándék mellett már régen észre kellett volna vennie valakinek, hogy az irodalmi adatok és a valóság között nagy különbség van.

A kérdés tisztázására először a Székelység 1938. évi 2. számának mellékletében került sor. A tényleges megoldást a székelyföldi kutatók azon évi csoportos kirándulása veszi kezébe, a helyszínen állapítván meg a tényeket. Most már világos előttünk, hogy mi okozta a nagy bizonytalanságot e kérdésben. Kitűnt, hogy tulajdonképpen három forrást tartottak számon a Maros eredete gyanánt. Legismertebb s talán legelfogadottabb volt a Marosfő vasúti állomás közelében levő, amely a régi világban is a főközlekedési útvonal közelébe esett s a belőle kifolyó kis esermély iránya felelt meg a Maros fő folyási irányának (l. térkép b). A másik változat szerint kb. 3 km-rel lejjebb az országút melletti itatóvályuval felszerelt bővizű, karsztos forrást matogatták a helybeliek az érdeklődő idegeneknek, mint a Maros eredetét (l. térk. c). Ezt szinte azoknak az igazán „vasárnapi“ átfutó kirándulóknak tartogatták látványosságul, akik még a vasúti álló-

mástól s az országúttól is mintegy 300 lépésre egyszerű faköpüs forrást is restek voltak felkeresni, sajnálván az „igen nagy“ kitérével járó fáradságot és idővesztéséget. A Maros igazi eredete azonban, mint már egyes régi adatok is említették, fent van a Fekete-Rez csúcsához közel 1480 m magasságban a Fennvalómező legelőjének déli széléhez közel, egy pár lépéssel bent az erdőben, ahol a hatalmas sugárban kitörő víz itatóvályuval van felszerelve. Innentől lefelé az egész oldal a Magasbükk nevet viseli, de a belőle kifolyó patak Meszes patak néven szerepel. A térképi adatok után nem is gondolnók, hogy itt fent keressük a Maros eredetét. (l. térk. a).

Az Olt eredetét a régi leírások már pontosabban határozták meg. A Nagyhagymás mészkővonulata és a Fekete-Rez kristályospalából

álló hegytörmzse között a Kovács Péter nevű helyen egy mélyre leszálló lapos hegynyereg van, ahol zsombékos, mocsaras környezetben tör elő az Olt bővizű forrása (l. térk. d). A térképeken sem maga a forrás nincs elnevezve, sem a belőle kifolyó patak, ami legalább a fejében levő forrásra ráterelhetné a figyelmet. A Kis-Olt patak bejegyzése a 25000-es térképen meg egyenesen téves, mert a Sipos patakba beömlő két főág közül nem a Fekete-Rezről lefolyó van beírva, hanem a Siposkőről lefutó, amely tulajdonképpen a Hosszúsarokpatak, míg a Kis-Olt neve helyett Lok patak van feltüntetve (l. térk.).

Ha már most a legújabb felvételi adatokat a mellékelt térképpel együtt összevetjük az irodalmi adatokkal, kitűnik, hogy a közelebbi megjelölésre szolgáló elnevezések mindenike hol egyik, hol másik leírónál szerepelt. Csak igen nagy baj volt, hogy nem jó értelmezés-
sel és módon alkalmazták azokat.

A Maros- és Olt-forrás vidékeinek eddig tisztázatlan maradt kérdése mutatja, hogy mennyire szükség van újabb bejárásokra. Orbán Balázs áldásos munkássága után hatalmas időköz telt el s az akkori polihisztori módszerek után rendkívül nagy szükség van az újabb szakszerű kutatásokra, amelyek már eddig is igen sok kérdésre hoztak megfejtéseket.

BÁNYAI JÁNOS.

JEGYZÉLEK:

- ¹ Lakatos István: *Siculia delimitata et descripta accuratius...* 1690?—1702. Kézirat a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában. 324. szám. Részletes ismertetése Boga Alajostól: *Székelyföld történetirője a XVII. században*. Kolozsvár, 1914.
- ² Bzenszky R.: *Dissertatio hist. de Dacia Mediterr.* Brassó, 1696.
- ³ Timon: *Imago Hungariae. Novae*, 1733. p. 99.
- ⁴ Fridvalszy J.: *Minerologia M. P. Transilvaniae*. Kvár, 1767.
- ⁵ Windisch G. K.: *Geographie d. Grossfürst. Siebenbürgen*, 1790.
- ⁶ Marienburg: *Geogr. Siebenbürgens*. 1913. I. k. 27. l.
- ⁷ Scheint D.: *Das Land und Volk der Sekler*. 1833.
- ⁸ Lenk v. Trauenfeld: *Geogr. topogr. stat. hydr. orogr. Lexicon v. Siebenb.* 1839.
- ⁹ Magyar Társalkodó, 1837—1839. évf.
- ¹⁰ Kövály L.: *Székelyhonról*. Kvár. 1842.
- ¹¹ Kövály L.: *Erdélyország Statisztikája*. Kvár, 1847.
- ¹² Kövály L.: *Erdélyföldre ritkaságai*. Kvár, 1853.
- ¹³ Benkő K.: *Csik, Gyergyó és Kászonszék*. Kvár. 1853.
- ¹⁴ Hunfalvy J.: *A Magyar Birodalom természeti viszonyainak leírása*. 1865.
- ¹⁵ Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. II. k. 1869.
- ¹⁶ EMKE Úti-kalauz Magyarország erdélyi részében. Kolozsvár. 1891.
- ¹⁷ Radnóti Dezső: *Erdélyi Kalauz*. 1901.
- ¹⁸ Vargha Gy. dr.: *Az Olt és Maros forrásvidékéről*. Erdély. Kvár. 1913. 113. l.